

ACC. N:R M. 12228:1.

ÄMNE: Hornskedar och andra föremål av horn.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Lufs. 86
1

Användning:

Förr i tiden i stor utsträckning matskedar av både trä och horn och både jag och mina föräldrar har ätit både med trä och hornskedar. Ty på 1860 talet och fram till 1890 talet användes i stor utsträckning träskedar såväl i vardagslag som vid kalas o dyl. Då jag åt med träskedar sist var i slutet av 1800 talet, det var då hemma i mitt hem och då såsom barn. Till Material användes både oxel och lind, samt även någon gång enträ. Hornskedarna började användas även då ganska tidigt eller omkring 1860 och 1870 talet. Och tillverkare av träskedar har även funnits på min trakt och till och med i min släkt i långt nedstigande led, således hade min mor en morbror som tillverkade träskedar vilka voro så välgjorda att han fick stora beställningar från handlandena på orten samt av allmänheten vilka så gott som allmänt köpte sina skedar av honom. Vidare fick han beställning från handlande i Växsjö i den mån han hann tillverka så många, någon gång reste han även in till Växsjö torg själv för att som man sade torga med

ACC. N:R M. 12228:2.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

2

När tiden bestämt togs ibruk på min trakt kan jag inte exakt bestämma, men de började med all sannolikhet något senare än hornschedarna att komma i bruk åtminstone på min trakt och att både träskedar och hornschedar användes samtidigt det vet jag alldeles bestämt. Fördelen med hornschedar var för det första att de ansågs vara förnämre än träskedarna. Och jag minns från min barndom att vid begravning i Gränö Hultsjö, där jag är född fick de förnämsta gästerna äta med hornschedar medan andra som var litet simplare fick träskedar att äta med, detta var i slutet av 1880 talet. Vidare voro hornschedarna mycket glattare medan träskedarna voro mera riviga och inte så släta, fast ytan kunde ju i viss mån elimineras något genom att de skrapades med glas och sedan överdrogs med kokt linolja. Hornschedar tillverkades endast som jag fått reda på av en person Medeltorp i Ramkvilla socken denne person hette Bräf vad han hade i förnamn har jag ej kunnat få reda på, detta var omkring 1860 talet, och hans tillverkning salufördes inte bara i hans hemtrakt, utan sträckte sig ä-

ven till socknarna runt omkring i såväl östra som västra härad
ja till och med någon gång även till Vetlanda och Växjö torg i
mån av att han hunnit med att tillverka så många att det skulle
löna sig att torga som det hette förr i tiden. När hornske-
darna kommo ur bruk kan jag ej bestämma exakt tidpunkten för dess
upphörande ty det blev ju så småningom samtidigt som träskedar-
na började att komma ur bruk, och de kommo ur bruk omkring slutet
på 1800 talet åtminstone var det nog så fallet på min trakt.

Fördelarna med skedar av metall var ju att de kunde lättare dis-
kas och på så sätt var lättare att hålla rena samt kunde sättas
i hur varmt vatten som helst, medan hornske-
darna däremot ändrade
form eller som det hette "Slog sig" när de till ex, kom i litet
för varmt vatten vid disk och dyligt. Några särskilda skedar så-
som för mjölkskumning eller dyl, sådana tillkom först när skedar
av metall började att användas. Av hornske-
darna hade alltid de o-
lika hushållsmedlemmarna sin särskilda sked, vid måltiderna, och
hade vanligen då olika märken på var sin sked, och ofta skar hus-

ACC. N:R

M.

12228:4

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

fadern sina initialer på sin sked, övriga medlemmar i familjen skar ofta olika streck eller andra märken på sina skedar vilket vanligen skedde på skäftet, men det kunde vara någon defekt på skeden som fick tjänstgöra som märke för någon av hushållsmedlemmarna som igenkänningstecken. Vanligen fanns en låda i matbordet vari skedarna lades ned när man hade ätit, och för det mesta tockades skeden av mot kläderna var och en för sig ofta fick byxbaken tjänstgöra som torkställe innan skeden lades ner i lådan, och att de någon gång diskades förekom ju även. Att gäster eller arbetsfolk medförde egna skedar har jag ej hört berättas om. Vidare tillverkades sigill av horn, dessa tillverkades av själva toppändan av hornet,

INKÖP AV HORNARBETEN.

Som ovan nämts fanns det ofta personer litet här och var i socknarna som tillverkade hornskedar samt sysslade med arbete av horn. Vidare hade kringvandrande gårdfarihandlande mycket ofta hornskedar att sälja, dessa knallar som de ofta kallades på min

trakt för "Äskedängare" = "Nasare" dessa voro dele från bygden och kommo även från andra håll. På min trakt fanns på slutet av 1800 talet en sådan knalle som hette Adolf Svensson och kallades av allmänheten för "Mustigadel" han var bosatt i Lönåsa Hultsjö och dog omkring 1930 C:a åttiofem år gammal. Vidare kom mycket ofta andra kringvandrande knallar särskilt från Västergötland de s, k, "Väskötnallarna" samt även från Västbotrakten kom ofta knallar och många av dessa knallar hade hornskeदार att sälja jämte mycket annat i hornarbete. Istäderna direkt har jag inte hört att det var några som särskilt tillverkade hornskeदार, utan de som tillverkade sådana var huvudsakligen bosatta på landsbygden, och som ovan nämnts reste dessa ofta till marknader för att i den mån de hunnit tillverka, avyttra sina alster, men det var ju nästan vanligt att de lämnade in sina tillverkningar hos handlanden på orten, samt även till någon handlande i städerna. Hornskeदारerna såldes dels på styck och par och halv och heldussin, men vad priset var har jag ej kunnat få reda på, ty dessa som tillverkade skedar äro

ACC. N:R M. 12228:6.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

TILLVERKNING AV HORNARBETEN.

Som ovan nämts fanns på min trakt endast den förut omtalade Braf i Ramkvilla som tillverkade hornskedar, och han tillverkade även kruthorn av horn, och vad hornskedarna beträffar bedrev han denna s, k, hemslöjd i mycket stor utställning, och det berättas att hans hornskedar voro ganska välgjorda och därigenom ganska mycket efterfrågade. Hans utkomst var förutom sin tillverkning av skedar soldat vid kungliga Kalmar Regemente, så att skedstillverkningen hade han närmast som bisyssla, och hans skedstillverkning upphörde inte förrän hans död. Själv har jag aldrig ens försökt att tillverka några hornarbeten, och inte heller har det funnits någon i min släkt eller i min trakt som försökt sig på att tillverka några som helst hornarbeten. De horn som företrädesvis användes var oxhorn samt även någon gång kohorn men det var huvudsakligen oxhornen som mest användes, ty dels voro dessa mycket slätare och vackrare, än kohornen ty på dessa funnos alltid en massa skårar eller ringar. Dessa såväl ox som kohorn togs alltid tillvara vid slakten av fäkreaturen på orten, och dels hämtades horn från

garverier o dyl. Den s.k. "sluven" avlägsnades genom att hornen kokades, och det måste ju alla horn kokas ty därigenom blevo de mjuka så att de kunde formas till de saker som man skulle tillverka, alltså kokades "sluven" bort samtidigt som hornet kokades i övrigt. Att några vidskepliga föreställningar skulle vara knutna till kokningen har jag inte hört talas om. Som ovan nämnts förekom att till ex, på kohornen kunde bara halva hornet användas på grund av skårer m,m, varför dessa delar fick kasseras, och ofta samlades sådana vrakade partier tillsammans med kreatursben och fördes till krossning till s.k. benmjöl vid sådana kvarnar som hade s.k. benstamper. På min trakt fanns en sådan kvarn med benstamp i Brunseryd Hjärtlanda omkring 1880 talet, denna kvarn med sin benstamp fanns kvar ända tills i början av 1900 talet då den brann ned, men den har sedan inte blivit återuppbyggd. Den som då ägde denna kvarn och var mjölnare där hette Norrman och var kommen från Värmland närmare bestämt från Mangskog, och han dog i början på 1930 talet. Även tillverkades hornskeidar av bagghorn fast

ACC. N:R M. 12228:8.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

8

av dessa horn tillverkades ju inte några skedar i större skala ty dels voro dessa mycket svårarbetade och dels därför att de i regeln voro mycket reffliga och därtill krokiga. Hur många skedar som kunde uttagas ur varje horn kunde variera på grund av storleken på hornet, vanligen blev det av ett medelstort horn tre skedar vad ämnena kallades har jag ej hört något berättas om, och inte hur länge som de skulle ligga i blöt. Om de olika bearbetningsmomenten har jag heller inte hört något berättas om, ej heller vilka verktyg som användes. Men att det användes ett slags pressar vid tillverkningen det har jag hört från Ramkvilla, och att dessa pressar skulle varit av bok eller oxel, men vad de olika delarna kallades har jag ej kunnat få reda på. De putsmedel som mäst kom till användning var i huvudsak aska men om det var björkaska eller någon annan aska har jag ej hört talas om, men att man använde fint sandpapper i stor utstäckning det har jag hört berättas om, hur många skedar som kunde tillverkas pr vecka har jag ej hört något berättas om. Sammanbuntningen skedde på så sätt att skedarna lades med bladen i varandra dels halv och dels helduss, fjällhornen uppträdde

ACC. N:R M. 12228:9.

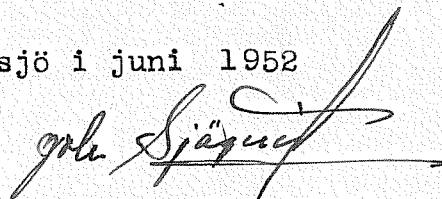
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

På ett snöre, större och mindre på olika snören.

FÖRSÄLJNING AVHORNARBETEN.

Som förut nämnts avyttrades de färdiga produkterna dels hemma men det hände ganska ofta att de färdiga allstren inlämnades dels till handlarna på orten och dels gävo sig skedmakarna ut på försäljningsresor samtidigt som de skaffade sig material till sina skedar. Detta gäller i huvudsak på 1880 talet möjligen ännu tidigare.

Lönåsa Hultsjö i juni 1952

Joh. Sjöquist.

9

9)